

ENVIRONMENTÁLNE OZNAČOVANIE V KONTEXTE ENVIRONMENTÁLNEJ POLITIKY

Ján ILKO - Gabriela RUSKOVÁ

ECOLABELING IN THE CONTEXT OF ENVIRONMENTAL POLICY

ABSTRAKT

Environmentálne označovanie pomáha účinne pôsobiť na presadzovanie princípov environmentálnej politiky v praxi. Prispieva k zlepšeniu podnikateľského prostredia, environmentálnej situácie vo výrobnej, ale aj nevýrobnej sfére, k zachovaniu kultúrnych špecifik, lepšiemu hospodáreniu s prírodnými zdrojmi, k zvýšeniu sledovateľnosti (sledovanie výrobku v rámci výrobného reťazca od výroby po predaj). Označovanie, ako výsledok splnenia kritérií stanovených príslušným štandardom v rámci daného programu/schémy, sa stáva dôležitým nástrojom, ktorý umožňuje nielen účinné uplatňovanie všetkých stanovených podmienok, ale aj ich kontrolu. Uvádzať len označenia na etikete nie je postačujúce, musí byť zaručená aj možnosť objektívne tieto informácie overiť.

Kľúčové slová: environment, označovanie

ABSTRACT

Environmental marking helps effectively appeal on implementation of environmental policy principles in praxis. It contributes to betterment of business environs, environmental situation in production but also in nonproduction spheres, to keeping cultural particularities, to better economy with natural resources, to raising of deducibility (monitoring of a product in production chain from its production to sale). The marking, as a result of fulfilment of the criteria determined by particular standard in the frame of given program/scheme, becomes an important tool that enables not only effective implementation of all determined conditions but their control as well. To declare only some marks in etiquette as such is not enough, there has to be assured a possibility to verify this information objectively.

Key words: Environment, marking

Úvod

Tradícia používania označení slúžiacich na určovanie pôvodu výrobkov a služieb začala už v staroveku, na egyptských amforách plnili najmä funkciu rozlišovacia. V otrokárskej spoločnosti pripisovali označeniu najmä funkciu kontroly a oznamovania. Označenia sa tiež používali v spojitosti s keramickými, tehliarskymi a koženými výrobkami. Boli tvorené značkami, iniciálkami výrobcu, grafickými a obrazovými symbolmi, ktoré boli vytvárané na povrchu výrobkov alebo sa k nim pripieňovali. Tento zvyk sa ďalej rozširoval najmä v novoveku, kedy začalo prichádzať k výmenám výrobkov a k hromadnej výrobe. Feudalizmus sa vyznačoval novými (rodovými) znakmi - erbmi, ktoré sa používali počnúc zbraňami, nádobami, pečaťami a končiac náhrobnými kameňmi. Cechovými znakmi sa označovali remeselníci a obchodníci. Svojimi znakmi začali zaručovať aj kvalitu, ktorú ponúkali vo forme služieb alebo výrobkov. [19]

Vo všeobecnosti možno pod pojmom značka rozumieť viditeľný alebo inak vnímateľný poznávací znak. Značkou môže byť meno, logo alebo iné znaky, značka môže byť vizuálna alebo zvuková. Značka môže prislúchať jednému produktu, skupine produktov alebo celému sortimentu. [21]

Myšlienka označiť výrobok, ktorý poškodzuje životné prostredie menej ako jeho substituenti, má podobné korene ako tzv. zelený marketing.

Vznik environmentálneho označovania a jeho rozšírenie vo svete

V 70. rokoch minulého storočia došlo k zvýšeniu informovanosti spoločnosti o problematike ochrany prírody a starostlivosti o životné prostredie a o dopadoch výrobných procesov na prírodné ekosystémy. Vo vyspelých štátoch boli spotrebitelia ochotní demonštrovať svoju snahu pomôcť životnému prostrediu preferovaním tých výrobkov, ktoré poškodzujú životné prostredie menej ako ich substituenti. Premietnutie týchto preferencií do trhovej politiky malo samozrejme vplyv na stratégiu podnikov a viedlo k intenzívnemu rozvoju zeleného marketingu a k rozsiahlej propagácii výrobkov, ktoré by bolo možné z nejakého dôvodu prehľásiť za ohľaduplné voči životnému prostrediu [12]. Výrobcovia si tieto výrobky začali sami nápadne označovať [5]. Stav životného prostredia je ovplyvňovaný charakterom a množstvom látok a energií, ktoré sú zo životného prostredia najprv odoberané a následne potom vnášané, resp. z neho odoberané. Z tohto zistenia analogicky vyplýva, že negatívny dopad na životné prostredie akéhokoľvek otvoreného systému, t. j. systému, ktorý je zo životným prostredím spojený látkovými a energetickými tokmi, čo je každý výrobok alebo služba (všeobecne výrobkový systém), bude závisieť od kvality a kvantity látok (energií), ktoré tento výrobkový systém zo životného prostredia odoberá (z hľadiska systému ide o vstupy) a následne do životného prostredia vnáša (z hľadiska systému ide o výstupy). Ak poznáme reťazce príčin a následkov, ktoré v životnom prostredí ich vstup, resp. odber naštartuje, je možné určiť aké zmeny v životnom prostredí spôsobí existencia skúmaného výrobkového systému. [11], [15]

Význam značky

Ako najstaršia ochranná známka podniku so sídlom na Slovensku sa javí známa, od roku 1910 stále udržiavaná, vzácna obrazová známka Harmaneckých papierní. Odvtedy je stále platne udržiavaná a tým aj hodnotná a vzácna. Pod bielou labuťou číslom 1829 dokumentuje aj rok založenia podniku (teda 81 rokov pred zápisom) - obr.1.

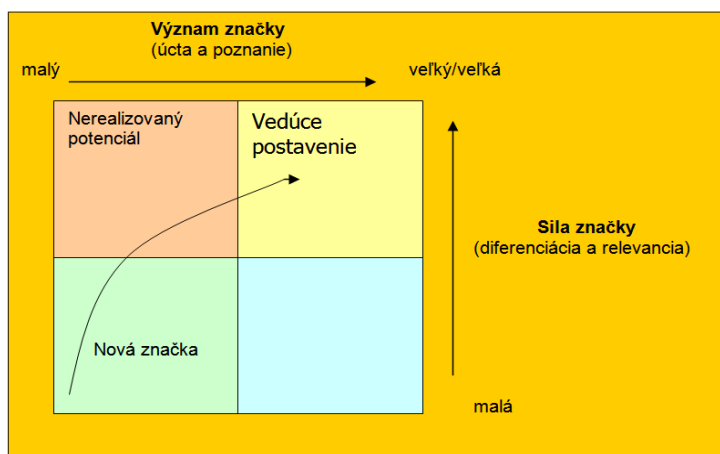
Obr. 1. Ochranná známka Harmanecká „labut“

Z hľadiska terminológie sa používajú v odbornej praxi termíny:

- ekolabeling - poslovenčenie anglického eco-labelling ;
- environmentálne označovanie ;
- ekoetiketovanie, čiže označovanie produktov (výrobov a služieb), ktoré sú k životnému prostrediu ohľadupnejšie ako ich substituenti [4];
- environmentálna značka, resp. environmentálne vyhlásenie - tvrdenie, ktoré vyjadruje environmentálne aspekty výrobku alebo služby. Môže mať formu nápisu, symbolu alebo grafického vyjadrenia na výrobku alebo etikete na obale, dokumentácie k výrobku, technického bulletinu, inzerátu, reklamy a podobne [26].

Existuje terminologická nejednotnosť výkladu a používania termínu „značka“. Všeobecne je termín „značenie-labelling“ považovaný za synonymum pre podobné termíny ako sú vyhlásenie (declaration), označovanie (marking), označenie (designation), vytlačenie loga, pictogramu atď. V rámci odbornej terminológie používanej Svetovou obchodnou organizáciou (World Trade Organisation - WTO) pre termín „labelling“ je ekvivalent vo francúzskom jazyku „étiquetage“ a v nemeckom jazyku „Beschriftung“. V nemecky a francúzsky hovoriacich krajinách je termín „labelling“ definovaný užšie [7].

Pri environmentálnom označovaní má veľký význam environmentálna značka. Každý ekolabelingový program má svoju originálnu značku. Pravdepodobne najznámejšou ekoznačkou, najmä v Európe, je ekoznačka „Modrý anjel“. Vznik značky, jej uvedenie na trh a presadenie nie je jednoduché. Význam značky spočíva vo vzájomnom vzťahu účty k nej a jej poznania (obr. 1). Sila environmentálnej značky vyplýva z jej diferenciácie a relevancie. Poznanie značky je vyústením situácie, keď si značka vybudovala relevantnú diferenciáciu a spotrebiteľ si ju začali vážiť. [18]

Obr. 1 Vývoj, význam a sila značky (upravené podľa [10])

Existuje široké spektrum interpretácií týkajúcich sa značiek. Značky predstavujú komplexnú ponuku, ktorá je obsiahnutá v plánoch rozvoja značky, ale v konečnom dôsledku sa nachádza v mysli spotrebiteľov. Interpretácie značky sú možné z viacerých pohľadov, napríklad interpretácia založená z hľadiska

- vstupu (zdôrazňuje budovanie značky ako konkrétny spôsob pridelovania zdrojov s cieľom ovplyvniť zákazníkov), t.j. logo, právny nástroj, spoločnosť, informačná skratka, zníženie rizík, vytváranie pozície, personifikácia, súbor hodnôt, vízia, pridávanie hodnoty, identita
- výstupu (zákazníckej interpretácie, zdôrazňuje spôsob, akým značka umožňuje zákazníkovi získať hodnotu), t.j. imidž, vzťahy
- času (dôraz na evolučnú povahu značky), t.j. rozvíjajúca sa entita. [3]

Proces budovania značky je daný štyrmi základnými aspektmi [10]:

- diferenciácie, t.j. značka musí byť definovaná a odlišovať sa od ostatných,
- relevancie, t.j. značka musí byť pre spotrebiteľov osobne vhodná, ináč ich nepřitiahne a neudrží,
- účty, t. j. ako majú spotrebiteľia značku radi a ako si ju vážia; účta sa týka dvoch faktorov – vnímanie kvality a popularity,
- poznanie.

Typy environmentálneho označovania

V širšej rodine environmentálnych označovaní a vyhlásení, týkajúcich sa výrobkov a služieb, sa nachádzajú značky s rôznou mierou vzťahu k životnému prostrediu alebo jeho zložkám, pričom môžeme rozlíšiť typy:

- typy normalizované v rámci ISO/TC/207 - súbor noriem radu 14000, typ I, II, III – (tab. 1);
- typy normalizované mimo noriem radu ISO 14000;
- druhy nenormalizované. [8], [16]

Tab. 1 Typy environmentálneho označovania podľa noriem radu ISO 14000

Typ environmentálneho označovania	Charakteristika	Norma	Uplatňované v podmienkach SR
Všeobecné zásady	Environmentálne značky a vyhlásenia	STN EN ISO 14020: 2003	
typ I	Environmentálne označovanie, ktoré sa riadi programom, vo väčšine prípadov na národnej úrovni, podľa ktorého sa právo používať environmentálnu značku udeľuje výrobkom spĺňajúcim vopred stanovené požiadavky. Značka identifikuje výrobky, ktoré sú v rámci určitej výrobkovej skupiny určené ako environmentálne vhodné (ekolabeling).	STN EN ISO 14024: 2001	Národný program environmentálneho hodnotenia a označovania výrobkov v Slovenskej republike
typ II	Je založené na vlastnom vyhlásení environmentálneho tvrdenia výrobcom, dovozcom, distribútorom, maloobchodníkom alebo kýmkoľvek iným, kto má pravdepodobný prospech z tvrdenia, bez certifikácie nezávislou treťou stranou.	STN EN ISO 14021: 2002	Využívajú niektoré podniky v rámci svojej environmentálne orientovanej politiky
vyhlásenie typu III	Predstavuje označenie v podobe písomných informácií s kvantifikovanými údajmi o environmentálnej záťaži výroby na jednotku výrobku alebo vo forme štítkov s číselným a grafickým vyjadrením tejto záťaže.	STN ISO 14025: 2008	

Environmentálne označovanie existuje normované alebo bez akejkoľvek dobrovoľnej či povinnej regulácie. Je prirodzeným prejavom alebo výtvorom najmenej dvoch výrazných záujmových skupín – na jednej strane časťou výrobcov, resp. podnikateľov, ktorí kvalifikovaným označením chcú zvýšiť konkurenčnú schopnosť svojho výrobku, na strane druhej časťou spotrebiteľov, angažovaných environmentálnych aktivistov, výskumníkov a štátnych úradníkov, ktorí chcú bežnému i priemyselnému spotrebiteľovi dať alebo zaručiť možnosť vybrať si medzi výrobkami na trhu tie, ktoré majú dôveryhodnejšie environmentálne vlastnosti [23].

Zavádzanie certifikačných ecolabelingových systémov

Prvý certifikačný ecolabelingový systém (program) centrálnie riadený treťou [nezávislou] stranou (Federálnym ministerstvom životného prostredia) bol zriadený v roku 1977 a uvedený do praxe v Spolkovej republike Nemecko v roku 1978. Program sa v Nemecku rýchlo rozšíril a o udelenie ekoznačky „Modrý anjel“ za začali uchádzať aj zahraničné firmy pôsobiace na nemeckom trhu. Úspech nemeckého ecolabelingového programu viedol k založeniu ďalších ecolabelingových programov.

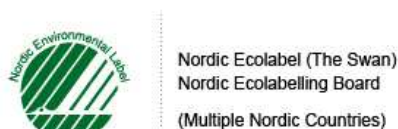
Obr. 2 Environmentálna značka SRN „Modrý anjel“

Druhým štátom, ktorý zaviedol jednotné označovanie výrobkov ohľaduplných voči životnému prostrediu bola v roku 1988 Kanada. Kanadský program (Environmental Choice^M Program – ECP) bol vytvorený v rámci záväzku kanadskej vlády podporovať trvalo udržateľný rozvoj a zahŕňať aspekty ochrany životného prostredia do ekonomického rozhodovania.

Obr. 3 Environmental Choice – Choix Environnemental, Kanada.

Dňa 6.novembra 1989 bol rozhodnutím Škandinávskej rady ministrov zodpovedných za záležitosti spotrebiteľov vyhlásený nordický ecolabelingový program „Biela labuť“, ktorý bol prvým nadnárodným programom. Na uplatňovaní harmonizovaného, dobrovoľného a pozitivistického Nordického environmentálneho programu označovania výrobkov sa podieľajú Fínsko, Island, Nórsko a Švédsko.

Obr. 4 Nordic Swan - the Swan label

V roku 1989 bol vyhlásený národný ecolabelingový program v Japonsku. V roku 1989 bol vyhlásený prvý privátny program riadený súkromnou spoločnosťou Geen Seal v USA.

Obr. 5 Friendly to the Earth – Eco Mark (Japonsko), Green seal (USA)

Rakúsky ecolabelingový program bol založený ako štátny a národný v roku 1991. Významné úspechy dosiahol napríklad v oblasti marketingu, vzdelávania a tiež turizmu. [1]

Obr. 6 Das Österreichische Umweltzeichen

Medzi podnetné aktivity patrí napríklad oblasť záhradníctva, sadovníctva, záhradnej architektúry a potrieb. [27] V tejto oblasti sa môžeme v Rakúsku stretnúť s viacerými proenvironmentálne orientovanými značkami (obr. 7)

Obr. 7 Environmentálnej značky v záhrade [14]

V roku 1992 bol Nariadením Rady (ES) 880/1992 z 23. 3. 1992 založený nadnárodný ecolabelingový program EÚ, ktorý bol novelizovaný Nariadením (EC) 180/2000.

Obr. 8 Ecolabel [25]

Uznesením vlády Českej republiky č. 159/93 zo 7. 4. 1993 bol dňa 14. 4. 1994 vyhlásený „Národní program označování výrobků“ ochrannou známkou „Ekologicky šetrný výrobek“ v Českej republike [11].

Obr. 9 Ekologicky šetrný výrobek, Česká republika

V roku 1994 bola založená globálna sieť environmentálneho označovania – GEN (Global Ecolabelling Network). GEN je nezisková mimovládna organizácia. V tejto sieti sú združené jednotlivé národné a nadnárodné programy z celého sveta [9].

Obr. 10 Logo Global Ecolabelling Network

Environmentálne označovanie typ I v SR

V SR bol schválený Národný program environmentálneho hodnotenia a označovania výrobkov v SR (NPEHOV) uznesením Vlády SR č. 97/1996 a rozhodnutím ministra životného prostredia SR vyhlásený dňa 15.4.1997. V NPEHOV značkou „Environmentálne vhodný výrobok“ (EVV) sú obsiahnuté všetky dôležité zásady programu EÚ a sú rešpektované prvky a zásady významných zahraničných programov environmentálneho označovania. Ide o program, ktorý procedurálne zahŕňa environmentálne označovanie typu I, ktorého zásady, princípy a postupy sú normalizované v STN ISO 14024 [17]. Rozsah a postupy zabezpečované v rámci Národného programu environmentálneho hodnotenia a označovania výrobkov a podmienky jeho inštitucionálneho zabezpečenia vyplývajú :

- zo zákona č. 469/2002 Z. z., o environmentálnom označovaní, ktorým sa upravujú podmienky a postup pri udeľovaní a používaní environmentálnych značiek - národnej značky „Environmentálne vhodný výrobok“ a značky Európskeho spoločenstva „Európsky kvet“ a vyhlášky č. 258/2003 Z. z., ktorou sa vykonáva zákon. - Zákon NR SR č. 469/2002 Z. z. o environmentálnom označovaní výrobkov bol novelizovaný zákonom č. 587/2004 Z. z.;
- zo súvisiacich predpisov, t. j. výnosov ministerstva, ktorými sa stanovujú osobitné podmienky na udelenie národnej environmentálnej značky;
- z Nariadenia (ES) 180/2000 o zrevizovanom systéme udeľovania environmentálnej značky spoločenstva a ostatných priamo súvisiacich predpisov EÚ v súvislosti s úlohami, ktoré pre SR vyplývajú z členstva v EÚ. Súvisiace predpisy sú rozhodnutia Komisie:
- pre systémové otázky – pracovné pravidlá konzultačného fóra, úhrady za prihlášku a používanie značky, štandardnú zmluvu obsahujúcu podmienky používania značky spoločenstva,
- pre vecné otázky – pracovný plán ekoznačenia v spoločenstve, environmentálne kritériá pre vybrané výrobkové skupiny [20].

Zákomom č. 469/2002 Z.z. o environmentálnom označovaní výrobkov sa do právneho poriadku SR transponovalo revidované Nariadenie Európskeho parlamentu a Rady (ES) 180/2000 o systéme Spoločenstva pre udeľovanie environmentálnej značky Európsky kvet, ktorému predchádzalo Nariadenie Rady (EHS) 880/1992. Zákon NR SR č. 469/2002 Z. z. o environmentálnom označovaní výrobkov bol novelizovaný zákonom č. 587/2004 Z. z. Zákon upravuje podmienky a postup pri udeľovaní a používaní environmentálnych značiek „Environmentálne vhodný výrobok“ a „Európsky kvet“. [19]

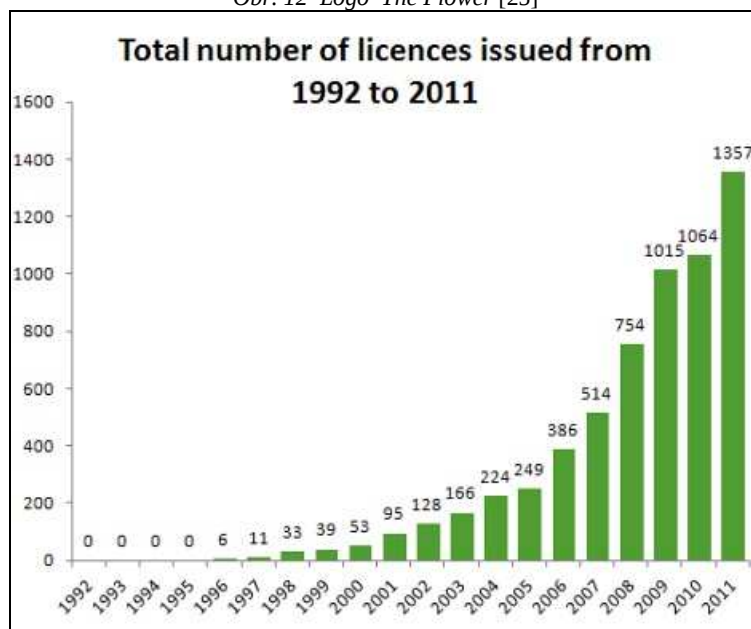

Obr. 11 Logá Environmentálne vhodný výrobok a Environmentálne vhodný produkt (Slovensko)

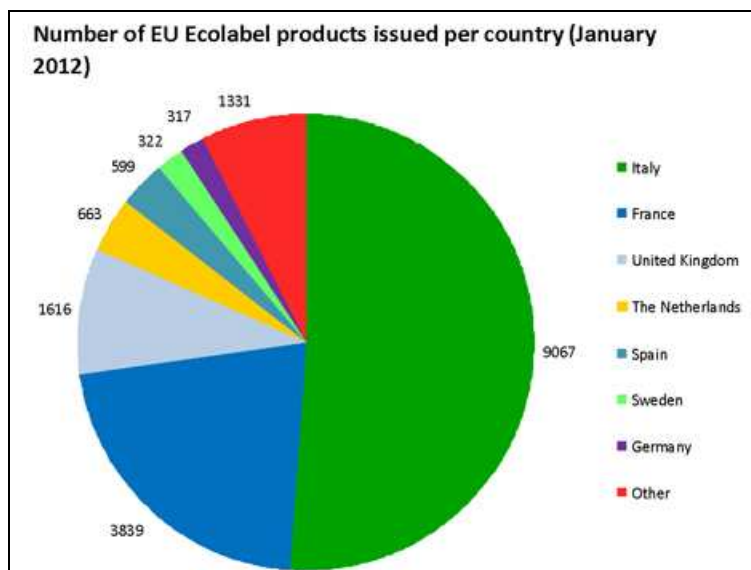
Udeľovanie environmentálnej značky Európsky kvet

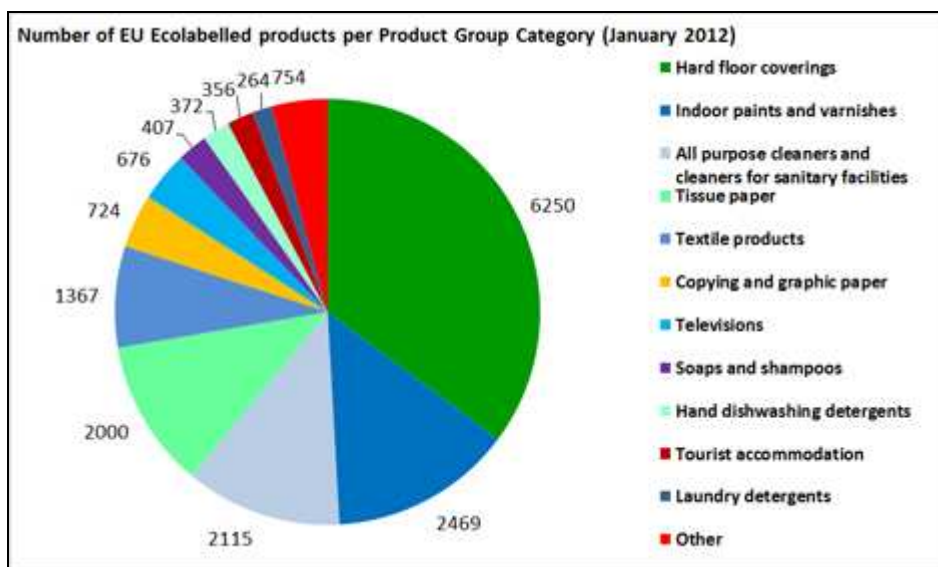
Obr. 12 Logo The Flower [25]

Graf. 1 Celkový počet licencií vydaných 1992-2011[24]

Graf. 2 Počet produktov environmentálnej značky EÚ vydaných pre jednotlivé krajiny (január 2012). [13]

Graf. 3 Počet výrobkov s environmentálnou značkou EÚ v skupinách kategórií produktov (január 2012) [6]

Označovanie produktov a sektor environmentálneho tovaru a služieb

Významnú úlohu v oblasti environmentálne orientovanej politiky produktov a technológií zohráva v súčasnosti environmentálne označovanie.

Rozvoj sektora environmentálneho tovaru a služieb (Environmental Goods and Services Sector – EGSS) v EÚ je vo veľkej miere stimulovaný rozsiahlymi aktivitami v oblasti environmentálnej politiky.

EGSS zahŕňajú i administratívne aktivity, vzdelávanie, informačné a komunikačné aktivity, výskum a vývoj. Zahnuté sú: tovary, služby a technológie, ktoré sú spojené s konečným environmentálnym cieľom (resp. s cieľom ochrany životného prostredia alebo riadenia zdrojov). Environmentálny cieľ môže byť definovaný buď na základe technickej podstaty aktivity, alebo na základe zámeru výrobcu. [22]

Sektor EGSS je heterogénnym súhrnom výrobcov, technológií, tovarov a služieb, ktoré:

- merajú, kontrolujú, obnovujú, odvracajú, korigujú, minimalizujú, skúmajú a obracajú pozornosť k škodám na jednotlivých zložkách životného prostredia, t.j. ovzdušiu, vode a pôde, rovnako ako k problémom odpadového hospodárstva, zníženia hluku, biodiverzity alebo krajiny. Zahnuté sú i čistejšie technológie, produkty a služby, ktoré odvracajú alebo minimalizujú znečistenie prostredia;
- merajú, kontrolujú, obnovujú, odvracajú, minimalizujú, skúmajú a obracajú pozornosť k vyčerpaniu prírodných zdrojov. Vzťahujú sa prevažne k efektívnejším technológiám, tovarom a službám, ktoré minimalizujú spotrebu prírodných zdrojov. [2]

ZÁVER

Pri environmentálnom označovaní má veľký význam environmentálna značka. Každý ecolabelingový program má svoju originálnu značku. Zverejňovaním dôvodov výberu výrobkov nesúcich značku EVP je možné nenásilne a tiež pomerne rýchlo informovať spotrebiteľov o pozitívnom prístupe výrobcov a dovozcov k riešeniu environmentálnych problémov, ale aj o škodlivých vplyvoch rôznych látok a procesov na životné prostredie, a tým všeobecne zvyšovať úroveň znalostí obyvateľstva o problematike ochrany životného prostredia a prospešnosti nákupu a používania environmentálne vhodných výrobkov.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

- [1] Das Österreichische Umweltzeichen. Lebensministerium, alle Rechte vorbehalten, Wien, Jänner 2012. - [on-line] Available on - URL: http://www.umweltzeichen.at/cms/upload/20%20docs/2012/uz_fibel_jaenner_2012_web.pdf
- [2] EC. The Environmental Goods and Services Sector. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2009.
- [3] de CHERNATONY, Leslie, 2009: Značka: od vize k vyšším ziskům. - Brno: Computer Press, ISBN 978-80-251-2007-1, 315 s.
- [4] Ecolabeling v České republice. - Praha, MŽP ČR, 1997, 45s., ISBN 80-7212-014-X, s.6
- [5] *Ekologické značení v České republice (ecolabeling)*. - Praha: MŽP ČR. 46 s., ISBN 80-7212-226-6, s.9
- [6] Facts and Figures. Number of EU Ecolabelled products per Product Group Category (January 2012). - [on-line] Available on - URL: > <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/facts-and-figures.html>
- [7] FRIEDLÄNDER, R. - BACK, E. - GUDET, Ch. [Eds.], 2000. Implementation of the Federal Council Strategy on Sustainable Development, - Measure No. 6 "Recognition and Promotion of Eco-social Labels". IDARio-Report. Berne: SAEFL. No. 319.360e. 78 p.
- [8] Global Ecolabelling Network. [on-line] Available on - URL: http://www.gen.gr.jp/pdf/pub_pdf02.pdf

- [9] Global Ecolabelling Network. [on-line] Available on - URL: <http://www.gen.gr.jp/whats.html>
- [10] HAIGH, D., 2002. *Oceňování značky a jeho význam*. - Praha : Management press, 1.vydanie, 103 s., ISBN 80-7261-073-2, s.53-59
- [11] KOTOVICOVÁ, J. et al., 2003. Čistší produkce. - Brno, Mendelova zemědělská a lesnická univerzita v Brně. 1.vydanie, ISBN 80-7157-675-1, 134 s.
- [12] MAJERNÍK, M. - CHOVANCOVÁ, J. - MIHOK, J., 2006. *Dobrovolné nástroje environmentálního manažerstva a možnosti ich využitia na podnikovej úrovni*. - In: *Regióny vidiek životné prostredie 2006*. Zborník vedeckých, odborných príspevkov a posterov z medzinárodnej vedeckej konferencie, SPU Nitra, p. 273-278. ISBN 80-8069-709-4.
- [13] Number of EU Ecolabel products issued per country (January 2012). - [on-line] Available on - URL: <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/facts-and-figures.html>
- [14] Ökolabels im Gartenbereich. - In: *Wohlfühloase Naturgarten Einkaufsratgeber für Gartenprodukte*. Gedruckt nach der Richtlinie des Österreichischen Umweltzeichens „Druckerzeugnisse“, Druckerei Janetschek GmbH, UW 637. - [on-line] Available on - URL: <http://www.umweltzeichen.at/cms/upload/20%20docs/2011/wohlfuehloase-naturgarten-einkaufsratgeber-2011-02-02-mit-einlage.pdf>
- [15] PAULIKOVÁ, A. - KRÁLIKOVÁ, R., 2008: Simulation of chemical factors in working environment. - In: *Chemické listy*. Vol. 102 (S), no.Symposia (2008), p. s402-s403. ISSN 0009-2770
- [16] REMTOVÁ, K. - SUCHÁNEK, Z., *Klasifikace environmentálního značení podle množství a hodnověrnosti poskytované informace*. - Praha, Environmentální značení 2000/1, ISSN 1212-4761, s. 2
- [17] RUSKO, M., 1998. *Environmental Evaluation and Product Labelling National Programme in the Slovak Republic*. - Newsletter, No.7/1998, Bratislava
- [18] RUSKO, M., 2002: Ecolabeling ako súčasť environmentálne orientovanej výrobkovej politiky. - In: *Monitorovanie a hodnotenie stavu životného prostredia IV*. - Zvolen : TU, 2002. - ISBN 80-228-1142-4. - S. 155-174
- [19] RUSKO, M., 2005: Life cycle assessment, ecodesign, ecolabelling and green marketing as a voluntary regulative tools of the environmental oriented product policy. In: *Environmental Management for Education and Edification*. - ISSN 1336-5762. - Vol.II, No. 2. 2005, s. 61-71
- [20] RUSKO, M. - AMBRÓŠ, L., 2002. *Ecolabelling as a Part of the Environmentally Oriented Product Policy in the Slovak Republic*. - In: *Třebický V., Novák J. [Eds.]. Conference Proceedings - Visegrad Agenda 21-Transition from Centrally Planned Economy to Sustainable Society? Prague April 4 –April 6, 2002*. pp 327, ISBN80-901914-8-7, p.272-275
- [21] RUSKO, M. - KUCHÁRIKOVÁ, E. - DUCHOŇ, M.: Ecolabelingová internetová stránka. In: *Environmentálne inžinierstvo a manažerstvo*. 4.medzinárodná konferencia EIaM 2007, Herľany 22.-24.10.2007 (2007). ISBN 978-80-8073-894-5, s. 154-161
- [22] SIDOROV, E. - RITSCHLOVÁ, I. - VESELÁ, M., 2011: Statistika environmentálneho zboží a služieb v ČR: rozvoj a směřování metodologie. - In: *Miroslav Hajek [Ed.]: Makroekonomické aspekty environmentálního účetnictví a reportingu*. Pardubice, 2011, ISBN 978-80-7395-424-6, s. 124-133
- [23] SUCHÁNEK, Z., 1998. Normy ISO pro environmentální značení – účinný podpůrný nástroj environmentálního managementu nebo konfliktní téma? - In: *RUSKO, M. [Ed.] Manažerstvo životného prostredia (EMS, EMAS)*, Banská Bystrica.1998. Zborník zo seminára.
- [24] Total number of licences issued from 1992 to 2011. - [on-line] Available on - URL: <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/facts-and-figures.html>
- [25] The EU Ecolabel. - [on-line] Available on - URL: <http://ec.europa.eu/environment/ecolabel/>
- [26] VIRČÍKOVÁ, E. - PALFY, P., 2001. *Environmentálne manažerstvo – teória a metodika*. - Košice: Štroffek, 1.vydanie, 267s., ISBN 80-88896-15-0, s.147
- [27] *Wohlfühloase Naturgarten Einkaufsratgeber für Gartenprodukte*. Gedruckt nach der Richtlinie des Österreichischen Umweltzeichens „Druckerzeugnisse“, Druckerei Janetschek GmbH, UW 637- [on-line] Available on - URL: <http://www.umweltzeichen.at/cms/upload/20%20docs/2011/wohlfuehloase-naturgarten-einkaufsratgeber-2011-02-02-mit-einlage.pdf>

ADRESY AUTOROV:

Ing. Ján ILKO, Premiumpack GmbH, Wien, Republik Österreich, e-mail: <jan.ilko@gmail.com>

Ing. Gabriela RUSKOVÁ, Slovenská spoločnosť pre životné prostredie, Kocelova 15, 815 94 Bratislava, Slovenská republika, e-mail: <gabika.ruskova@centrum.sk>

RECENZIA TEXTOV V ZBORNÍKU

Recenzované dvomi recenzentmi, členmi vedeckej rady konferencie. Za textovú a jazykovú úpravu príspevku zodpovedajú autori.

REVIEW TEXT IN THE CONFERENCE PROCEEDINGS

Contributions published in proceedings were reviewed by two members of scientific committee of the conference. For text editing and linguistic contribution corresponding authors.